

Dualizmuskori országgyűlési képviselőkről elnevezett utcák a mai Debrecenben (1. rész)*

Szendrei Ákos

történész, tudományos munkatárs, Debreceni Egyetem

A közterületek elnevezésének alapvető funkciója a térbeli tájékozódás megkönnyítése, emellett azonban az utcák és terek nevei kulturális üzenetet is hordoznak, s így befolyásolják a településről alkotott összkép kialakítását. A köztéri elnevezések egyik változatát országos gyakorlat határozza meg, ami – különösen a főutcák, főterek tekintetében – szűk variációt enged meg (Kossuth, Széchenyi, Petőfi, stb.), míg másik részüket helyi hagyományra és emlékezetre lehet visszavezetni, ami így akár több száz éves múltra is emlékeztethet (Debrecen esetében pl. a Csapó, Cegléd, Varga, Nyíl utcák elnevezése). Az utcák és terek modern kori elnevezésének jelentős részét földrajzi helyek, történelmi események vagy személynevek teszik ki. Óhatatlan, hogy a személyekről elnevezett közterületek bizonyos fokú tiszteletet, megbecsülést, azonosulást, vagy legalább valamilyen alapvető kulturális közmegegyezést, konszenzust, illetve erre való törekvést ne sugározzanak.

Az Open Street Map aktuális adatai szerint a mai Debrecen területén 1795 hivatalos közterületi elnevezést találunk.¹ A debreceni közterület elnevezések feldolgozására már többen vállalkoztak, ezen kiadványok közül Nábrádi Mihály, Tóth Pál és Balogh László munkái a legfontosabbak.² A városi közterületek között tizenkilenc olyan utca és tér van, amely a dualizmus kora, azaz az 1867 és 1918 közötti időszak egy-egy országgyűlési képviselőjének a nevét viseli. Írássom ezeknek a közterületeknek a bemutatására és a közterületi névadás körülményeinek a megvilágítására vállalkozik. A névadó politikusok – ezen belül a nagy ismertségnek örvendő személyek – életrajzára csak szűkszavúan próbálok kitérni, abban a formában, hogy főleg az országgyűlési és a Debrecen várossal kapcsolatos tevékenységet szándékozom kiemelni.

* A munka elkészítését az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok – OTKA K 112429 nyilvántartási számú, „*A dualizmus kori magyar Országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése*” címet viselő pályázata támogatta.

¹ Lásd: Open Street Map <https://data2.openstreetmap.hu/utcastat.php> (Letöltés ideje: 2019. 10. 08.)

² Debrecen utcanévei. Szerk. Nábrádi Mihály. Debrecen, 1984., Tóth Pál: Debreceni utcanévek. Debrecen, é. n., Balogh László: Debrecen város utcanévkatasztere. Debrecen, 2007.

A feldolgozás első részében azokat a közterületeket tárgyalom (a, b, c sorrendben), amelyek máig változatlan elnevezése már 1945 előtt megtörtént.

Baross Gábor utca

Az utca (bellusi) Baross Gáborról (Pruzsina, 1848 – Budapest, 1892), a dualizmus korának legismertebb gazdaság-, kereskedelem- és közlekedéspolitikusáról kapta az elnevezését. Az addig jogi pályán tevékenykedő Baross politikai karrierje 1875-ben vette kezdetét, amikor országgyűlési képviselő lett a puchó-ilavai (Trencsén vármegye) kerületben, ahol 1878-ban és 1881-ben is sikerült választást nyernie, majd 1884-től (az 1887-es és 1892-es választásokat is nyerve) Győr városának volt a képviselője. Mindvégig a kormányzó Szabadelvű Párt színeiben politizált. Politikai pályája 1883-ban ívelt fel meredeken, amikor a közmunka és közlekedési minisztérium államtitkára lett. Ezt követően 1886 és 1889 között közmunka- és közlekedésügyi miniszter, majd 1889-től kereskedelemügyi miniszter volt. Nevéhez fűződik a Kárpát-medencében ma is működő vasútszámvetés kialakítása, a személyszállításban a zónarendszer kidolgozása, és az áruszállítási tarifarendszer bevezetése. Emellett a fiumei kikötő kiépítése, az Al-Duna hajózhatóvá tétele, a posta és távírda rendszer egyesítése, valamint a Postatakarék-pénztár megalakítása is az ő kezdeményezésére és irányításával történt meg. Tevékenységét kortársai Széchenyi munkásságához hasonlították és őt magát – rövid miniszteri időszaka ellenére – „vasminiszterként” emlegették.

A Baross Gábor utca a Kandia városrészben található, a Faraktár utcát köti össze az Attila térrel. Az utca 1898-ban kapta mai elnevezését, a Szél (ti. szélső) utca átnevezésével.³ Baross Gábor nem rendelkezett erős helyi kapcsolattal, így a közterület elnevezése minden bizonnyal egy országos tiszteletadási koncepcióba illeszthető, amelyre a politikus váratlan halálát követően került sor. A városi kulturális környezet szempontjából pedig ahhoz az 1898-as közterület-átnevezési koncepcióhoz kapcsolható, amelynek során a korábbi népies utcanevet használatot (Kis-, Nagy-, Félser-, Szél, stb.) új gyakorlattal váltották fel.⁴

Benedek Elek tér

A tér Benedek Elekről (Kisbacon, 1859 – Kisbacon, 1929), az országgyűlési képviselőként is tevékenykedő, de főleg meséiről, mesegyűjtéseiről, ifjúsági regényeiről és szerkesztői munkásságáról ismert „nagy székely mesemondóról” kapta az elnevezését. Az addig országos lapoknál (Budapesti Hírlap, Ország

³ Balogh, 2007. 47.; Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltár IV. 1403/a. Debrecen Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. (továbbiakban: MNL HBML IV. 1403/a. bkgy.) 53/1899. bkgy.

⁴ Balogh, 2007. 14.

Világ, stb.) újságíróként és szerkesztőként dolgozó Benedek Elek rövid politikai pályája 1887 és 1892 között csúcsosodott ki, amikor a nagyajtai (Háromszék vármegye) választókerületet képviselte az Országgyűlésben. A törvényhozásban a Szabadelvű Párt padsoraiban foglalt helyet, azonban erős szociális és regionális érzékenysége miatt a ciklus végére megromlott a kapcsolata a kormánnyal, s az új választásokon – mandátumot ekkor már nem szerevezve – a Nemzeti Párt jelöltjeként szerepelt. A politizálással csak 1902-ben szakított végérvényesen. A századforduló után tevékenysége inkább az újságírásra tevődött, és a székely kérdés szakértőjévé vált. Legtöbb írása a Magyarország és a Magyar világ című újságokban látott napvilágot, majd a Néptanítók Lapjának szerkesztője lett. Életének utolsó szakaszában – immár a Romániához csatolt Erdélyben – a magyarság körében népszerű Cimbora ifjúsági újság szerkesztője volt.⁵

A Benedek Elek tér 1930-ban – a várossal kapcsolatban nem állt – író és politikus halálát követő évben kapta a nevét, elhelyezkedése a Dobozikert városrészben található. Az elnevezés fő szorgalmazói az I. világháborút követően Debrecenben letelepedő székely menekültek voltak.⁶

Besze János utca

A korábban ügyvédi tevékenységet folytató (megyeri) Besze János (Szendrő, 1811 – Arad, 1892) politikai pályafutásának csúcsa az 1848–49-es országgyűlés időszakára esik. A forradalom és szabadságharc idején – választókerületében – Esztergomban és a komáromi várerődben szolgált, mint nemzetőr őrnagy, majd 1849 első hónapjaiban a borsodi és hevesi népfelkelés fő szervezője volt. Részt vett a debreceni országgyűlésen, ahol Kossuth legszűkebb híveinek körébe tartozott. Felszólalásaiban a jobbágy- és földkérdés szakértőjének számított. Besze nevéhez fűződik – vélhetően ez indokolta azt is, hogy utcát neveztek el róla később a városban –, a trónfosztás helyszínének a megválasztása. Az eredetileg a református kollégium Oratóriumában üléselő Képviselőház az ő javaslatára vonult át 1849. április 14-én a Nagytemplomba. 1849. július 15-én kinevezték Fejér vármegye kormánybiztosának is, de hivatalát a császári csapatok elnyomulása miatt nem tudta átvenni. Az Országgyűlést Szegedre és Aradra is követte. 1851-ben Pesten tíz év várfogságra ítélték, ahonnan 1855-ben szabadult. Az 1861-es és az 1865-ös országgyűlési választások alkalmával is képviselői mandátumot szerzett az esztergomi kerületben. Az első időszakban a Határozati

⁵ Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990 (továbbiakban MÉL). Főszerk. Kenyeres Ágnes. Budapest, 2001. Benedek Elek.

⁶ Balogh, 2007. 54.; MNL HBML IV. 1403/a. 664/1930. bkgy.

Párthoz, majd 1865-től a Deák-párthoz tartozott. 1869 után a Pénzügyi Törvény-szék elnöke volt, és eltávolodott a politikától.⁷

Beszét a debreceni városi tanács 1849. január 17-én – már az Országgyűlés működésének első időszakában – díszpolgárrá nyilvánította. A Besze János utca a Nagyerdő városrészben található, az utca névadására 1927-ben került sor.⁸

Bethlen utca

A 19. és 20. századi Debrecenben – különböző időpontokban – a Bethlen család több tagjáról neveztek el közterületeket. A mai Nagyállomás rendezőpályaudvari részén, az Ispotály városrészben helyezkedett el a Bethlen Kata erdélyi vallásos írónőről elnevezett utca, amelyet csak 1927-ben említenek, de egyetlen térképen sem szerepel.⁹ Nem sokkal ezt követően, 1930-ban „keresztelték el” a mai Segner teret (a Hatvan utcai kert és a Széchényi kert találkozásánál) Bethlen Gábor térre, amely 1972-ig viselte ezt a nevet.¹⁰ A mai belvárosi (a Péterfia és Libakert városrészeket elválasztó) Bethlen utca (korábban Kis-Mester utca) 1898-tól viseli ezt a nevet, amelyet ugyancsak Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről kapott. Ismertetőmben csak azért említem, mivel az utca használatban lévő elnevezése csak a családnevet tartalmazza, s így másodlagosan a dualizmuskor utolsó évtizedében politikai pályára lépő Bethlen István (Gernyeszeg, 1874 – Moszkva, 1946) későbbi miniszterelnökre is utalhat.

Eötvös utca

Vásárosnaményi Eötvös József báró (Buda, 1813 – Pest, 1871) országos viszonylatban a legnépszerűbb történeti személyek közé tartozik. Hosszú politikai pályája a reformkorban, az 1832. évi országgyűlésen indult, azt követően a Batthyány-kormány, majd a kiegyezés után felálló Andrássy-kormány kultusz-minisztereként tevékenykedett. Életéről, politikai, írói és tudományos munkásságáról több monográfia is született.¹¹ Eszmei irányvonala mindvégig a meggyezést kereső, polgári fejlődést pártoló mérsékelt reformerség talaján állt. A

⁷ Bóna Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. Tábarnokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3. kötet. Megyesi Besze János; Weisz Márton: Besze János életrajza. Budapest, 1936., Csombor Erzsébet: Besze János, megyeri. In: Az 1848–1849. évi első népképviselői Országgyűlés történeti almanachja. Szerk. Pál-mány Béla. Budapest, 2002. 108–112.

⁸ Gazdag Ferenc: Debreceni díszpolgárok. Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Évkönyv, 19. Debrecen, 1992. 66., Balogh I. 2007. 57.; MNL HBML IV. 1403/a. 723/1927. bkgy.

⁹ MNL HBML IV. 1403/a. 723/1927. bkgy.

¹⁰ Borsos József: Debrecen szabad királyi város szabályozási térképe. 1930.

¹¹ Veliky János: Eötvös József. Budapest, 1998.

ma is működő oktatási rendszer alapjainak lerakása Eötvös József leginkább időtálló alkotása.

Magát Eötvös Józsefet nem kapcsolták szoros szálak Debrecenhez, az 1849-es országgyűlés időszakában a politikai tevékenységtől visszavonulva élt, a család birtokai sem a város közelében – hanem főleg Abaúj, Békés, Bereg, Szabolcs és Szatmár vármegyékben – feküdtek. A családi vagyon egyik megalapozója Eötvös Miklós volt, aki a 17. század végén többek között Debrecenben is szőlőterülettel rendelkezett és szőlőkereskedést folytatott.¹² A család későbbi tagjaival nem volt kimutatható kapcsolata a városnak. Az Eötvös utca az Óváros területén található, az egykori árok vonalát követi és korábbi Kakas és Árok utcák egyesítésével jött létre 1898-ban, az első névadási hullám idején.¹³

Jánosi utca

A névadó személyéről nincsenek teljesen biztos adataink. Annak ellenére, hogy Nábrádi Mihály, Balogh László és Tóth Pál¹⁴ munkáikban egyaránt úgy vélik, hogy az utca Jánosi Zoltán 1918. február 7-én rendkívüli választáson mandátumhoz jutott képviselőről van elnevezve, ezt nem tartom valószínűnek. Balogh László hasznos és legtöbbször pontos munkájában 1907-re teszi az utca nevének első említését. Ebben az időben azonban Jánosi Zoltán (Nagyléta, 1868 – Debrecen, 1924) még debreceni református lelkészként, és városi tanácsosként tevékenykedett, nem valószínű tehát, hogy utcát nevezzenek el róla. Több mint tíz évvel az utca első ismert említése után lett Jánosi országgyűlési képviselő, ezt követően pedig 1918. október végétől a Nemzeti Tanács tagja, majd a Károlyi- és a Berinkey-kormány belügyminisztériumi államtitkára volt. Az, hogy az első népköztársaságban vezető tevékenységet ellátó politikusról a két világháború közötti korszakban utcát nevezzenek el, vagy az elnevezését meghagyják, nem volt gyakorlatban, márpedig a város 1930-as szabályozási térképén is ez az utca elnevezése. Az előbb felsorolt tények ismeretében kitartok azon álláspontom mellett, hogy a Csapókertben található utcát nem Jánosi Zoltánról nevezték el.

Jókai utca

(Ásvai) Jókai Mórt (Komárom, 1825 – Budapest, 1904) elsősorban a 19. század meghatározó romantikus stílusú regényírójaként és a Márciusi Ifjak egyikeként

¹² Lehoczky Tivadar: A vásáros-naményi Eötvös-család. Turul, 1894. 2. 89–95.

¹³ Zoltai Lajos: Báró Eötvös József családjának debreceni származása. Debrecen, 1937. Tóth P. é.n. 88. Balogh L. 2007. 112.; MNL HBML IV. 1403/a. 53/1898. bkgy. Az Árok utca korábban a város északi határmezsgyéjét jelentő védőárok mentén jött létre.

¹⁴ Nábrádi szerk. 1984. 163., Balogh, 207. 177., Tóth, é. n. 139. Az 1907-re keltezett legkorábbi forrást nem leltem fel.

tartja számon a közvélemény. Az 1846-ban ügyvédi oklevelet szerzett és publicistaként, szerkesztőként (Pesti Hírlap, Vasárnapi Újság, A Hon, Nemzet, Magyar Nemzet, stb.) is ismert „nagy magyar mesemondóról” azt már azonban talán kevesebben tudják, hogy 1861 és 1896 között országgyűlési képviselőként is tevékenykedett. Az 1861-es és 1865-ös választáson Siklós, 1869-ben Budapest-Terézváros, 1872-ben a dárdai kerület, 1875-ben Budapest-Józsefváros, 1878-ban az erdélyi Erzsébetváros, 1881-ben Illyefalva, majd 1884-ben és 1887-ben Kassa, 1892-ben pedig Oravica mandátumával került a Képviselőházba. Az 1865-ös országgyűlésen a Határozati Párt, később 1875-ig a Balközép, majd ezt követően két évtizeden át a kormányon lévő Szabadelvű Párt padsoraiban foglalt helyet.¹⁵

Jókai 1849 telén az országgyűléssel együtt Debrecenbe költözött és itt alapította meg és kezdte szerkeszteni a törvényhozás mérsékelt vagy békepárti hátországát jelentő Esti Lapok című napilapot.¹⁶ Ezt követően április közepéig maradt a városban. 1849 után műveiben több alkalommal megjelent Debrecen, mint a cselekmények helyszíne, de szorosabb kapcsolatban nem állt a várossal. A város 1893. április 19-én díszpolgárai sorába iktatta az író-politikust,¹⁷ és az országos szokásnak eleget téve, már az első utcanévadási hullámban, 1898-ban közterületet nevezett el Jókai Mórról.¹⁸ Tehát a nagy tekintélyű író még életében érte ez a megtiszteltetés. A Jókai utca a Mesterfalva és a Belváros határán található, a korábbi Kis-Hatvan utcából alakították ki. Érdekes, hogy 1929-ben rövid időre egy másik közterületet is elneveztek Jókai Mórról, amely a Péterfia utca folytatásában volt található és később Magoss György tér, majd Bem tér nevet kapta.¹⁹

Klapka György utca

Az akkor még 30. életévét sem betöltött Klapka György (Temesvár, 1820 – Budapest, 1892) az 1848-49-es szabadságharc időszakában rövid idő alatt a főhadnagyi rendfokozattól a katonai ranglétra csúcsát jelentő tábornoki karba jutott el, 1849 májusában országgyűlési képviselő és a honvédelmi miniszter helyettese lett, a küzdelem végén pedig Komárom várnak parancsnokaként szerzett nagy elismerést. Az önkényuralom idején Törökországban, Olaszországban, később Svájcban élt. 1859-ben Kossuth Lajossal és Teleki Lászlóval együtt a Magyar Nemzeti Igazgatóság tagja lett és vezető részt vállalt az olaszországi Magyar Légión megszervezésében, 1864-ben pedig felállította a Klapka-légiót, amely a

¹⁵ Országgyűlési Almanach 1892–1897. Szerk. Sturm Albert. Budapest, 1892. 244–245.

¹⁶ Zsigmond Ferenc: Jókai és Debrecen. Debrecen, 1925. 10.

¹⁷ Gazdag, 1992. 67.

¹⁸ MNL HBML IV. 1403/a. 53/1899. bkgy.

¹⁹ Debrecen város birtokkatasztere 1924–1950. Szerk. Papp József. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 23.) Debrecen, 1997. 109.

magyar fegyveres függetlenségi harc megszervezését tűzte ki céljául. Az 1867-es kiegyezést követően hazatért és az illavai kerület, később Temesvár mandátumát megszerezve a Deák-párt színeiben országgyűlési képviselő lett. Az 1870-es évek elején visszavonult a politikai élettől.²⁰

Klapka György nem tartozott azok közé a politikusok közé, akik szoros kapcsolatban álltak Debrecennel. Igaz ez a szabadságharc időszakára, és a későbbiekre is. Ennek ellenére, az országos népszerűség hatására a városvezetés 1861. február 6-án Klapka számára is díszpolgári címet adományozott.²¹ Az utca 1908-ban kapta a nevét az akkor rendezett, és utcákra osztott Sámsonkert városrészben.²²

Lónyai utca

Nagylónyai és vásárosnaményi Lónyai Menyhért gróf (Nagylónya, 1822 – Budapest, 1884) a kiegyezési tárgyalások egyik résztvevőjeként, és a dualizmus korai időszakának meghatározó politikusaként él a köztudatban. Első országgyűlési mandátumát 1843-ban szerezte, amikor Bereg vármegye követe lett az Alsóházban. Ekkor a reformer ellenzék kompromisszumra törekvő jobbszárnyához tartozott. Az 1848-as első népképviselői országgyűlésben ugyancsak Bereg vármegyét képviselte, majd a Szemere-kormány pénzügyi államtitkára lett. Részt vett az 1861-es és 1865-ös országgyűlésen, majd a kiegyezést követően pályája magasan felfelé ívelt. Az első időszakban a Felirati Párt, később a Deák-párt támogatásával szerzett mandátumot. Részt vett a kormányzati munkában is, 1867 és 1870 között az Andrássy-kormány pénzügyminisztere volt, majd 1870–71-ben az Osztrák-Magyar Monarchia közös pénzügyminisztere, 1871–72-ben pedig magyar miniszterelnök lett. Az ellenzék addig szokatlan heveséggel és korrupciós vádakkal támadta meg pénzügyi politikáját, amelynek következtében lemondott. Ezt követően 1881-ig tagja maradt a Képviselőháznak. Előbb a Deák-pártban maradva, majd annak jobbszárnyára szorulva politizált, 1875-től pedig pártonkívüliként tevékenykedett, de egyre közelebb jutott a jobboldali ellenzék csoportjához. Hosszú képviselői pályája alatt négy alkalommal (1861, 1865, 1869, 1881) Beregszász, egy-egy alkalommal (1872, 1878) pedig Pozsony és Zenta mandátumával szerzett képviselői helyet. Lónyai 1871-től haláláig a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként is tevékenykedett, de tudományos tevékenységében is inkább a politikai aktualitású témákat részesítette előnyben.²³

²⁰ Hermann Róbert: Klapka György. In. 1848–49-es Országgyűlési almanach. 450–453.

²¹ Gazdag, 1992. 67.

²² Balogh, 2007. 218., Debrecen város birtokkatasztere. 112.

²³ Lásd bővebben Cieger András: Lónyai Menyhért 1822–1884. Budapest, 2008.

Lónyai Menyhért nem ápolt kapcsolatot Debrecen városával. Birtokai, bár az ország szerteágazó vidékein feküdtek és súlyponti területük a nem túl távoli Bereg vármegyében volt, éppen Debrecen térségét kerülték el. Kormányzati tevékenységének, majd ellenzéki nézetének nem volt számottevő híve a városban, az ellene felhozott korrupciós vád pedig, függetlenül annak valóságtartalmától, vitathatóvá teszi az utca elnevezés indokoltságát, miközben a korszak más miniszterelnökeiről nincs utca elnevezve Debrecenben. Az utca elnevezésére 1910-ben került sor, amikor napirenden volt a Homokert városrész utcáinak kialakítása. A Lónyai utca névadásával párhuzamosan Bánffy Dezső korábbi kormányfőről és országgyűlési képviselőről is neveztek el utcát a közelben, azonban annak nevét egy későbbi átalakításkor megváltoztatták.²⁴

Mikszáth Kálmán utca

Mikszáth Kálmán (Szklabonya, 1847 – Budapest, 1910) neve és munkássága, bár legtöbbször számára ismert, mégsem szokás feltétlenül összekötni a politikával. Pedig a népszerű és elismert író több évtizeden keresztül országgyűlési képviselőként is tevékenykedett. Írói, újságírói és szerkesztői pályája (Ország-Világ, Budapesti Hírlap, Pesti Hírlap, Országos Hírlap, stb.) az 1870-es évek végén kezdett felfelé ívelni. Politikai szerepe 1887-es képviselővé választásával vette kezdetét, és 1910-es haláláig tagja maradt a törvényhozásnak. Az első ciklusban Illyefalva, majd öt cikluson keresztül Fogaras, az utolsó alkalommal pedig Máramarosziget mandátumát megszerezve jutott képviselőséghez. Mindvégig a kiegyezés alapján álló táborban foglalt helyet, 1887 és 1906 között a Szabadelvű Párt híveként, azt követően páronkívüliként, majd az Alkotmánypárt tagjaként politizált, végül pedig a Nemzeti Munkapárt tagja lett.²⁵

Mikszáth Kálmán esetében valószínű, hogy általános írói népszerűsége okán nyert elnevezést a nevét viselő debreceni utca, hiszen személyes kötődése a városhoz nem indokolta ezt. Az utca elnevezésére 1927-ben került sor. A Mikszáth Kálmán utca a Sestakert városrészben található.²⁶

²⁴ Balogh, 2007. 247.; MNL HBML Debrecen sz. kir. város belsőségének (régii belsőség és szőlőskertek) betűsoros névjegyzéke, 1910. (M. kir. országos kataszteri felmérés. Hajdú vármegye. I.) Debrecen, 1910. (továbbiakban 1910-es címtár); MNL HBML IV. 1403/a. 316/1935. bkgy.; A Bánffy Dezső utcára vonatkozóan: Balogh, 2007. 42.; MNL HBML XXIII. 101./a. Debrecen Megyei Jogú Városi Tanács határozata (továbbiakban: MNL HBML XXIII. 101./a. T. sz. hat.) 12/1972 (II.25.) T. sz. hat.

²⁵ Sturm-féle Országgyűlési almanach 1906–1911. Szerk. Fabro Henrik – Ujlaki József. Budapest, 1906. 175–176.

²⁶ Balogh, 2007. 271.; MNL HBML IV. 1403/a. 723/1927. bkgy.

Szabó Kálmán utca

Szabó Kálmán (Debrecen, 1841 – Debrecen, 1909) debreceni kereskedőcsaládban született, és helyi közéleti pályája kifutásaként lett tagja a törvényhozásnak. Országgyűlési tevékenységében is mindvégig a városi érdekek képviselőjének számított. A család elsősorban terménykereskedéssel és malomipari vállalkozásaival emelkedett a város legtehetősebb virilistáinak sorába. Szabó Kálmán az István Gőzmalom Rt. elnökiigazgatójaként tíz éven át volt a debreceni Kereskedelmi- és Iparkamara elnöke.²⁷ Politikai kötődését tekintve a 19–20. század fordulójáig a Szabadelvű Párt támogatója volt, majd Bánffy Dezső követőinek táborához csatlakozva az Új Párt híve lett. Az 1905-ös parlamenti választásokon a párt színeiben nyert mandátumot, az 1906-os választásokat követően pedig a Függetlenségi és 48-as Párt képviselője lett. Mindkét alkalommal a város 3-as számú választókerületében szerzett többséget.²⁸

A Homokkertben található utcanévadására 1909-ben, vagy 1910-ben, röviddel Szabó Kálmán 1909-es halálát követően került sor.²⁹

Teleki utca

Az utca széki Teleki László grófról (Pest, 1811 – Pest, 1861) kapta az elnevezését, aki 1837 után több alkalommal követként volt tagja a törvényhozás Alsótáblájának. Az 1848-as forradalmat megelőzően az Ellenzéki Kör elnöke, majd szabadságharc idején ismét a törvényhozás tagja lett, miközben egy új pártot, a Radical Pártot is létrehozta. 1848 őszétől párizsi követként támogatta a magyar kormányzat tevékenységét. 1859-ben Kossuth Lajossal és Klapka Györggyel megalakította a Magyar Nemzeti Igazgatóságot. 1860/61 fordulóján érkezett vissza Magyarországra, ahol előbb letartóztatták, majd az 1861-es Országgyűlésen Abony képviselőként vett részt a Képviselőház munkájában, és az osztrák-magyar megegyezés ellenében fellépő Határozati Párt vezetője lett. Teleki az uralkodónak szánt válaszról szóló parlamenti vita előestélyén öngyilkosságot követett el, ezáltal hosszú időn keresztül az ellenzéki politika és a függetlenség szimbolikus alakjának számított.

A Teleki utca elnevezése azonban, mivel az nem tartalmaz keresztnévet, utalhat a Teleki család egy másik tagjaira, így széki gróf Teleki Pálra (Budapest, 1879. november 1. – Budapest, 1941. április 3.) is, akinek a politikai pályája a 19–20. század fordulóján indult, majd 1920. július 14-től 1921. április 14-ig ezt követően pedig 1939. április 16-tól 1941. április 3-ig volt Magyarország miniszterelnöke. A dualizmus korban az 1905-ös és az 1906-os választásokon szerzett

²⁷ Szendrei Á. 2003. 542.

²⁸ Országgyűlési almanach, 1906–1911. 221. A debreceni 3-as számú országgyűlési választókerület a Cegléd és a Varga utcák által határolt területet jelölte.

²⁹ Balogh 2007. 361.; 1910-es címtár.

mandátumot, mindkét alkalommal a nagysomkúti választókerületet képviselte a törvényhozásban, előbb a Szabadelvű Párt, majd az Országos Alkotmánypárt padsoraiban foglalt helyet.

Debrecenben több utca is viselte a Teleki elnevezést. Az első Teleki utcát (1898 után Szent Anna utca) 1861-ben keresztelték el, a politikus halálának évében.³⁰ A mai Teleki utca 1898-ban kapta az elnevezését és a Wesselényi-lakótelepen található.³¹

Thaly Kálmán utca

Thaly Kálmán (Csép, 1839 – Zablát, 1909) országgyűlési képviselőként az ellenzéki Függetlenségi és 48-as Párt színeiben 1878-tól haláláig tevékenykedett. Ezt megelőzően 1860 és 1864 között a Pesti Napló munkatársa volt, 1864 és 1869 között a pesti evangélikus gimnáziumban tanított, majd 1869-től a Honvédelmi Minisztérium titkára volt. 1878-ban a budapesti Ferencváros választotta képviselővé, 1882. május 10-én rendezett pótválasztás óta pedig mindvégig a debreceni 1. sz. választókerület képviselője volt.³² Az ellenzék meghatározó alakjaként működött a törvényhozásban, a frakció egyik vezéréként tevékenykedett. A Függetlenségi és 48-as Párt alelnöke is volt. Ismert volt történészként is, elsősorban a kuruc korszakkal foglalkozott, amelyet erős romantikus színezéssel ábrázolt. A Magyar Történelmi Társulat egyik alapítójaként, 1867 és 1875 között a Századok című történelmi folyóirat is szerkesztője volt. Nevéhez kapcsolódik Rákóczi fejedelem és más bujdosók hamvainak a hazahozatala (1906 októberében). A Magyar Tudományos Akadémia 1864-ben választotta levelező, 1880-ban rendes tagjává, 1904-ben pedig a Bölcséleti-, Társadalmi- és Történelmi Tudományok Osztályának az elnökévé választották.³³

Thaly Kálmán és Debrecen kapcsolata az országgyűlési képviselőválasztással kezdett megerősödni. Thaly kivívta a város függetlenségi szellemű választóinak rokonszenvét, 1903-ban díszpolgár lett.³⁴ Népszerűségéhez minden bizonnyal hozzájárultak az általa tett alapítványi-támogatások, amelyeket a tervezett debreceni református egyetem keretében működő orvosi, bölcséleti, hittani és jogi

³⁰MNL HBML IV. 1403/a. 3380/1861. bkgy.; Balogh, 2007. 395. Teleki László 1861. február 7-én Deák Ferencsel, Klapka Györggyel és másokkal együtt Debrecen díszpolgára is lett. Gazdag, 1992. 67.

³¹ MNL HBML IV. 1403/a. 53/1899. bkgy. Balogh, 2007. 396

³² Debrecen 1. sz. választókerülete a Péterfia és a Csapó utcák által határolt területen helyezkedett el.

³³ MÉL, Thaly Kálmán

³⁴ Gazdag, 1992. 67.

oktatás ösztöndíjaira adományozott 10–10 ezer, összesen 40 ezer korona értékben.³⁵

A Thaly Kálmán utcát 1907-ben, a politikus 25 éves képviselői jubileumán nevezték el, a Bethlen utcát és a Péterfia utát összekötő korábbi Kasza utca átkezesztelésével.³⁶ Az utca a Belvárosban található.

*

A két részes elemzés első írásában tizenhárom közterületi elnevezést dolgoztam fel, és tíz esetben állapítottam meg, hogy a szóban forgó utca vagy tér valóban a dualizmus kor egyik országgyűlési képviselőjének a nevét viseli. Két utca (Bethlen és Teleki) esetében, mivel ott csak a vezetéknev van használatban, másodlagos kapcsolat mutatható ki, egy esetben pedig (Jánosi utca) az elnevezés mások által megállapított eredetét elvettem.

A tematikai körbe tartozó, jelenleg feldolgozott tíz közterületi névadás mindegyike az 1945-öt megelőző időszakra datálható. Érdekes azonban áttekinteni, hogy a 19. század vége és a II. világháború vége között eltelt fél évszázadban milyen szakaszokra bonthatók ezek a névadások. Voltak-e köztér-elnevezési koncepciók ezekkel a közterületekkel kapcsolatban?

A vizsgált elnevezéseket érintő első névadási hullám 1898-ban zajlott le, amikor városszerte több hagyományos utcanevet változtattak meg. Ekkor – a most vizsgáltak közül – a Baross Gábor, a Jókai és az Eötvös utcák kapták meg azóta is használt neveiket. Mindhárom esetben korábbi utcák átkezeszteléséről beszélhetünk. Az utcaneveket adó személyek pályáját pedig egyértelműen országos elismertség és általános nemzeti megbecsülés övezte. Politikai tevékenységük a kormánypárthoz kapcsolódott. Elmondható azonban az is, hogy bár mindannyian parlamenti képviselők is voltak, munkásságukban és népszerűségükben nem ez játszotta a legfontosabb szerepet, vagyis nem klasszikus politikai pályát futottak be.

A második névadási hullám időszakát – közpolitikai szempontokat is figyelembe véve – a századforduló és 1918 közé teszem, amikor Thaly Kálmánról (1907), Klapka Györgyről (1908), Lónyai Menyhértről (1910) és Szabó Kálmánról (1910) nevezték el utcát a városban. A Thaly Kálmán utca kivételével ezek az utcák nem új nevet kaptak, hanem újonnan lettek kialakítva. A második hullámban szereplő személyek pályája – Klapka kivételével – klasszikus politikai pályaként értelmezhető. Ezt annak ellenére is ki lehet jelteni, hogy politikai tevékenységük szintje nem volt azonos, hiszen nem csak „egyszerű” országgyűlési képviselő van köztük, hanem olyan is, aki ezzel párhuzamosan miniszter-

³⁵ A Város, 1907. június 1. 1.

³⁶ Uo., Balogh, 2007. 398.

ként, vagy miniszterelnökként is tevékenykedett. Ebben az időszakban a névadó személyek politikai kötődése is változatosabb képet mutatott. Kormánypárti képviselők mellett (Klapka, Lónyai) a helyi közéletben fontos szerepet betöltő ellenzéki képviselőkről (Szabó Kálmán, Thaly) is neveztek el utcákat.

A közterületi névadás harmadik hulláma 1918 és 1945 közé tehető. Ekkor újonnan kialakított utcák kaptak ebbe a sorba illő elnevezéseket (Besze János, 1927; Mikszáth Kálmán, 1927; Benedek Elek, 1930). A névadó személyek közül Mikszáth és Benedek Elek nem sorolható a klasszikus pályát befutó politikusok közé. Besze Jánost pedig – noha népszerűsége egyértelműen politikai tevékenységéhez kapcsolható –, függetlenségi és parasztpárti szemlélete emeli ki az átlagos sorból.